

Олена Стойко

ВИБОРЧА СИСТЕМА ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ХОДІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

*Проаналізовано вплив типу виборчої системи на успішність запровадження демократичних інститутів та важливість її закріплення в Основному законі країни. **Ключові слова:** виборча система, демократизація, інституціоналізація.*

*Olena Stoyko. Election system as the factor of efficiency political regimes in the process of democratization. The meaning of the election system for successful democratization and importance of its mention in the constitution are analyzed. **Keywords:** election system, democratization, institutionalization.*

Аналіз процесів демократизації свідчить, що такий політичний інститут, як виборча система, поряд з формою правління є одним з важливих чинників процесу демократизації.

Скориставшись запропонованою С.Гантінгтоном систематизацією хвиль демократизації у світі, результати запровадження нових політичних інститутів можна представити у вигляді наступної таблиці. За даний період у 85 країнах, в яких проживає більше 1 млн громадян за 127 років (1874–2000), було зафіксовано 123 спроби демократизації, які розподілені відповідно до трьох форм політичного устрою: парламентсько-мажоритарного (парламент формується на основі мажоритарної виборчої системи, як, наприклад, у Великобританії), парламентсько-пропорційного (парламент формується на основі пропорційної системи виборів, приклад — сучасна Німеччина) та президентського або напівпрезидентського (приклад — Франція і Польща, відповідно) [1, с. 123].

Під успішною спробою тут розуміється встановлення стабільної демократії, яка проіснувала до кінця ХХ ст. Ефективність форми — співвідношення між успішними та невдалими спробами запровадження цієї форми. Успішність певної форми політичного устрою обраховується як відсоток між успішними випадками демократизації та загальною кількістю спроб демократизації (123 спроби).

Таблиця 1

**Ефективність форм політичного устрою
в процесі демократизації**

		Парла- ментсько- мажори- тарний	Парламентсь- ко-пропор- ційне пред- ставництво	Президент- ський і на- півпрези- дентський	Ра- зом
1 хвиля (1874–1943)	Успішні спроби	5	4	1	10
	Невдалі спроби	3	10	8	21
2 хвиля (1944–1973)	Успішні спроби	6	9	4	19
	Невдалі спроби	15	1	13	29
3 хвиля (1974–1999)	Успішні спроби	2	11	27	40
	Невдалі спроби	–	–	4	4
Разом	Успішні спроби	13	24	32	69
	Невдалі спроби	18	11	25	54
Ефективність		0,7	2,1	1,28	1,27
Успішність, %		10,5	19,5	26	56

Отже, як видно з таблиці, найбільш ефективною, тобто такою, що має більшу ймовірність успіху та тривалість існування, є парламентсько-пропорційне представництво з коефіцієнтом в 2,1. А найменш стабільною є британська модель устрою. Парламентсько-пропорційне представництво дає хороші результати з огляду на тривалість існування після другої і третьої хвиль демократизації: 90% і 100% успіх у створенні стабільних демократичних режимів, відповідно. Окремі випадки невдач із запровадження такої моделі у період першої хвилі зумовлені не формою політичних інститутів, а зовнішньою агресією в ході Першої світової війни і початку Другої світової (Бельгія, Данія, Нідерланди, Норвегія і Чехословаччина). І лише один випадок Франції не можна пояснити вказаною причиною.

Протягом першої хвилі демократизації найбільш успішною виявилася парламентсько-мажоритарна форма, другої — парламентсько-пропорційне представництво, а останньої — президентська і напівпрезидентська форма, яка є найуспішнішою з огляду на всі спроби демократизації. Президентська, особливо напівпрезидентська, форма політичного устрою стала найбільш популярною в ході третьої хвилі демократизації: 83% та 100% випадків, відповідно, які функціонують до нашого часу. Ці форми найбільш поширені у Латинській Америці в ході процесу повторної демократизації, а також у Східній Європі, Африці та Азії.

Більш детальний аналіз інституційних форм підтверджує висунуту вище тезу про те, що плюралістичні форми мають відносно більшу підтримку. З огляду на парламентські вибори, цікаво спостерігати, що всі 11 європейських демократій, які вибрали формулу пропорційного представництва і зазнали невдачі протягом 1920–1930 рр., відновили пропорційне представництво в ході повторної спроби формування демократичних інститутів: 7 після завершення Другої світової війни (Австрія, Бельгія, Данія, Італія, Нідерланди, Німеччина та Норвегія), а 4 — після падіння Радянського Союзу в 1990-ті рр. (Естонія, Латвія, Литва і Чехословаччина).

Три парламентсько-мажоритарні демократії перейшли до більш плюралістичних інститутів без повторних спроб демократизації. Швейцарія приєдналася до загальноєвропейської тенденції пропорційного представництва наприкінці Першої світової війни. Нова Зеландія поміняла мажоритарні округи на пропорційну виборчу систему, створивши умови для формування багатопартійності і коаліційних урядів, після отримання позитивної відповіді на референдумі 1993 р. [2, с. 10]. Японія відмовилася від мажоритарної системи з основою на багатопартійних округах та обмеженим голосуванням на користь змішаної системи пропорційного представництва у 1994 р. [3, с. 80]. Перехід до пропорційного представництва мав місце і у Франції при переході від Четвертої до П'ятої Республіки у 1958 р. Новим елементом інституційного плюралізму стало запровадження прямих виборів президента. Як наслідок, на початку XIX ст. Франція є більш плюралістичною демократією, ніж це було за часів Четвертої Республіки у всіх відношеннях.

В інституційному розвитку стабільних демократій можна визначити такі тенденції: 1) перехід від парламентсько-мажоритарного до парламентсько-пропорційного представництва (Швейцарія у 1918 р., Нова Зеландія у 1993 р., Японія у 1994 р.); 2) перехід

від парламентсько-пропорційного представництва до президентського устрою (Франція 1958 р., Ізраїль 1996 р.); 3) жодна з цих країн не віддала перевагу парламентсько-мажоритарному устрою (останнім часом навіть Великобританія близька до запровадження пропорційних виборчих формул).

Політична історія молодих демократій свідчить і про те, що формуванню стабільного демократичного режиму сприяє низка чинників, серед яких конституція (основний закон) або основоположні законодавчі акти, які її замінюють, а також формування відповідних рамок політичної діяльності, включаючи конституційні звичаї та традиції. Більше того, закріплення певних інститутів в Основному законі має позитивний вплив на стабільність розвитку політичної системи і становлення демократії у країні загалом. Для прикладу проаналізуємо конституції найбільш успішних постсоціалістичних країн Європи третьої хвилі демократизації на предмет закріплення в них типу виборчої системи до законодавчого органу країни. Як з'ясувалося, у п'яти з восьми країн така норма міститься в Основному законі, зокрема: Конституція Польщі 1997 р. закріпила пропорційні вибори до нижньої палати парламенту (ст. 96); Конституція Чехії, прийнята 16 грудня 1992 р., у ст. 18 говориться про пропорційну систему виборів до нижньої палати парламенту; Конституція Латвії від 15 лютого 1922 р., до якої 7 раз вносилися поправки, остання з яких у 2003 році, передбачає пропорційну виборчу систему у ст. 6; Конституція Естонії, прийнята на референдумі 28 червня 1992 р., закріпила пропорційну виборчу систему у ст. 60. Лише Конституції Литви, Словаччини та Угорщини прийняті без зазначення типу виборчої системи до законодавчого органу.

Отже, з точки зору виборчої системи, в процесі демократизації найкращий результат дає поєднання пропорційної системи з парламентською формою правління. Найменш ефективним є однопалатний парламент, який формується на основі мажоритарної виборчої системи і яка на виході дає однопартійний уряд. Крім того, формальне закріплення типу виборчої системи у конституціях більшості успішних молодих демократій дало їм змогу стабілізувати політичну ситуацію, прогнозувати діяльність політичних акторів на довгострокову перспективу і сприяло досягненню консенсусу між учасниками політичного процесу.

1. Political institutions: Democracy and social change / J.Colomer. — Oxford, UK: Oxford University, 2001. — 207 p.

2. Jackson K., McRobie A. New Zealand Adopts Proportional Representation. Accident? Design? Evolution? / K. Jackson, A. McRobie. — Aldershot, UK: Ashgate, 1998. — 222 p.

3. Shiratori R. The Politics of Electoral Reform in Japan / R. Shiratori // International Political Science Review. — 1995. — Vol. 16. — №1. — P. 79–94.